բաղկացած կայք չունեցող մշակներից, որք ոչ մի գործին չեն կարող գործ դնել իրանց փոխ ստացած գումարները»։

Իշխ. Վասիլչիկովը նկատում է, որ Ռուսաստանում, ընդհակառակն, ազգայնակութեան մեծ մասը կազմված լինելով մանր հողատէր գիւղացիներից, որք հեշտութեամբ կարող են իրանց փոխ ստացած գումարները գործ դնել սեփական երկրագործութեան կատարելագործելուն, հարկաւորութիւն են զգում փոխատուութեան մէջ և մի և նոյն ժամանակ կապված լինելով իրանց բնակեցրած հողի հետ անանձնական կապերով, ներկայացնում են իրանց փոխ ստացած գումարների համար աւելի հաստատ երաշխաւորութիւն, որ լինում է կամաւոր և փոխադարձ, քան թէ Եւրոպայի աշխատողները, որք անդադար տեղափոխվում են մի տեղից միւս տեղ։

Իշխ. Վասիլչիկով երևի խօսում է միայն Եւրոպայի սեփականութիւն չունեցող մշակների վրա, որովհետև մեզ յայտնի է, որ Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում և մանաւանդ Շվէյցարիայում կայ հողատէր մշակների երկրագործ դասը և միայն աշխատողների չորրորդ անվանված դասը, որ աւելի ուշ գոյացաւ, զուրկ է ամեն սեփականութիւնից։

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Վերջին ժամանակներս, ինչպէս յայտնի է Թիֆլիզ քաղաքի բնակիչներին, Թիֆլիզի մէյդանի վրա բերած հացի գինը բարձրացաւ, չը նայելով որ էն տեղերի առատութեան միութարիչ տեղեկութիւնները, որոնք իրանց հացովը կերակրում են Թիֆլիզը, պէտք է շատ ցածրացնէին հացի գինը։ Հացի մազանդի էսպէս անբնական բարձրանալը առաջ բերին և պահում են թանգութեան մէջ՝ Թիֆլիզի մէջ լոյս ընկած չարչիքը և էն հարուստ մոնոպոլիստները (մենավաճառները), որոնք էժան գնով մեծ քանակութեամբ առնում են հացը, թանգ գնով ծախելու համար։ Այս վերջինների ինքնակամ վարմունքին առաջն առնելու համար և մանաւանդ աղքատ բնակիչների գործ ածելու թխած հացի գինը որոշելու համար,—Քաղաքագլուխը հարկաւոր համարից միջնորդելով, Զինուորական վաչութենից բաւականի հաց վեր առնել պատրաստական գնով, որը, համեմատելով փողոցի հիմիկուայ մազանդի հետ, շատ ու շատ թեթև է և էդ հացը տալ Քաղաքային Կառաւարութեան տնօրէնութեանը։ Այս հացը ինտենդանտի մաղազինից (ամբարից) արդէն ստացուած է։ Աչքի առաջ ունենալով, որ դրսից տուն եկած հացի մեծ մասը փռնչիքն ու հաց թխողներն են առնում, կամ նրանց մարդիկը և քիչ մասը հասնում է քաղաքիս բնակիչներին բաւականացնելու համար, որի պատճառով վերջինները ակամայ պէտք է տանեն թանգութիւնը,—Քաղաքագլուխը ահա ինչ անօրէնութիւնը արեց. 1) Ինտենդանտի մաղազինից ստացած թագաւորական հացը միայն փռընչիների վերա ծախել և արդելել նրանց մինչև թագաւորական հացի պաշարի հատնելը փողոցում չառնեն ոչ դրսից բերած հացը ոչ էլ զանազան մասնաւոր առնողների ամբարներից դուրս բերած. 2) իսկ փողոցում եկած հացը բոլորը հնայ, որ քաղաքի բնակիչները առնեն առանց փռնչիների մասնակցութեան ինչպէս որ վերև էլ ասուեցաւ. և 3) հասարակ փռնի հացը 3½ կոպէկով ծախել գրվանքէն կամ 6 գրվանքայ մի աբասով, իսկ թոնդրի վրացու եղանակով թխած հացը 4 կոպեկով։

Թիֆլիզի քաղաքագլուխը, իր այս անօրէնութիւնը յայտնում է, որ ամենքը իմանան և ամենախնայարհաբար ինդրում է քաղաքիս բոլոր բնակիչներին, վաճառական պօլիցիից անկախ, կարելոյն չափ մասնակցին և աշխատեն որ վերև ասած անօրէնութիւնը իսկութեամբ կատարուի։ Բնակիչներից ամեն մէկը թող իսկոյն և եւ իմաց տայ քաղաքային վարչութեանը եթէ տեսնի թէ էս անօրէնութիւնը չէ իրագործվում և եթէ վաճառական պօլիցիան թող վերակացութիւն է անում չարագործներին վերաբերեալ, որ գտած անկարգութեանցը և չարագործութեանցը վերջ տալու հարկաւոր հնարք գտնվի։

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Գանձակի շրջակայ հայ գիւղերը ոչա են։

Թուրակ-չայի վերայ-քաղաքից դէպի արևելք ընկնող ջերմ գաչաւարում գտնվված են Ղարադաղլու և Ջարգալար կամ Սարվեցիք ասված գիւղերը։ 1) Նոյն գետակի բարձրում նորա առաւել մեծ վտակի վերայ մի ձորամիջում գտնվում է Գեաաչէնը, որից հեռապէս դէպի արևմուտք քաղաքի Հարաւային բարձրութիւններով յառաջն են գալիս այս գիւղերը։ — Բաղդիկը, Սուլտը, Աբլանը Մուռուսը, Ոսկէ-անապասը, Պրաջուրը, Միրզիկը, Բանանցը, 2) Թաչարակը, Քարտասը, 3) Կրանցը, Շադաղ, Զովդասը, Նուղդարը 4) Փիրի 5) Գառնակերը, Բարաումը, Գուլամբարը, Ջաղիրը և Զարդախլուն։

Կամենալով խօսել միայն այս հայաբնակ գիւղերի վերայ, ես իմ նամակից բաց եմ հանել երկրքին գերմանական գաղթականները Դուխաբուռները և Գաղաբակը, ուր գտանվում է երևելի պղնձի հանքը 80 վերստ հեռի քաղաքից և պատկանում է եղբարց Սիմինոներին։

Գանձակու ազգայնակութիւնը բարմասեռ չէ։ Այստեղ բնակվում են միայն հայեր և թուրքեր, իսկ եթէ կան անհատներ բացառութիւններ, դորա կայացնում են շատ փոքր թվով ռուսներ և վրացիք, որոնք դիպվածով միայն այդտեղ բնակվելով տեղական բնակիչ լինել անդամ համարված չեն։

Սորա հայ բնակիչների թիւը հասնում է մինչև 1200-ի, որոնք սերտ կապով միացած են իրեանց մայրենի լեզուի հետ, թէև իրեանց դրացի լեզուին ես շատ հմուտ են։ Մեծագոյն մասը մեր հասարակութեան ապրում է հին ասիական ձևով՝ նոցա նիստ ու կացը հասարակ է և պարզ. հագուստի նորաձևութիւնը և կերակրի բազմազանութիւնը դեռ չէ մուտ գործել այստեղ և տեսնում յատակի վերայ տարածած մի քանի կտոր կապերաների և երբեմն գորգերի վերայ փառաւորապէս տափակ բազմում են ընտանիքի անդամները - ծերից մինչև մանուկը։ Իսկ կանայք թէև առանձին սենեակ չունեն, բայց բաւականանում են տան մի անկիւնում առաջատի միւս կողմը նահապետական կեանք վարելով, բացի ընտանիքի մեծ մօրից։ Վերջիններս արդէն կրցնում են իրեանց նշանակութիւնը բացառութիւն կազմող ուսումնականների հարուստների և ծառայողների ներգործութեամբ, և այդ իսկ պատճառով ոչա վերայ արհամարհութեամբ են նայում մեր նախապաչարված հնասէր պառաւները։

Ժողովուրդը շատ հաւատարիմ է դէպի իւր եկեղեցին և մանաւանդ դէպի նորա մի որ և է աւանդութիւնը, նա ջերմ և առատաձեռն է դէպի իւր ազգային բարեգործական մի որ և է նպատակը, բայց չափազանց կասկածամ և անհաւատ դէպի նորան գործադրող անձինքը։ Ա՛խ իսկ պատճառով մի կարևոր գործում ինքը—ժողովրդի այդ դասը—ինքնաբաւական կերպով գործին անհամապատասխանող անձինք խառնելով արդելք է լինում նորա յառաջադիմութեանը։ 6)

Նորա Պրոգիմնազիոն բաւական յուսով դէպի ինքն է գրաւել հասարակութեան ուշադրութիւնը, թէև իւր մանուկ գոյութեամբ չէր կարող նա զեռ ևս ցոյց տալ իւր նշանակութիւնը։ Ժողովուրդը առ հասարակ ձգտումն է ունենում դէպի մի որ և իցէ երևոյթ, բայց թէ ինչ է այդ բանը և ինչ օգուտ կարող էր քաղել նա այդ բանից դեռ ևս անգէտ է, միայն թէ նա յոյս ունի...։

Բայց ինչ է անում հոգևոր դպրոցը։ Նա իւր ծննդեան օրից մինչև այսօր միայն պահել է իւր գոյութիւնը, յաճախակի փոփոխվող և անկայուն գաղափարների տէր յաջորդների կառավարութեան ներքոյ, որոնք բացի մարդահաճութիւն պատվելուց և փառքի ծարաւը յագեցնելուց բոլոր միւս բաների համար անպիտան են։ Եթէ այս մասին իրաւասութիւններ պահանջողք կը լինեն, գուցէ կարողանանք նոցա հարցասիրութեանը բաւականութիւն տալ, բայց այժմ կրկնում եմ, որ, մեր հասարակութեան զարգացման այս շարժառիթը իւր բոլոր գոյութեամբ առանց օգտակար հետևանքի է գործել մինչև այսօր։ Ցնծենք այսուհետև, բայց այս այսուհետեը, ևս տխուր ապագայ է խոստանում մեզ եթէ այսպէս կը շարունակվի, ինչպէս որ կայ...։

Թուրք բնակիչների թիւը որ հասնում է 1800-ի առաւել բարձր է, բայց ոչ նշանակութիւնը. նա այն սովորական տիպն է ներկայացնում ընդհանրութեան առաջ, ինչ որ յատուկ է բոլոր ասիական ցեղերին, թէ և այստեղ աւելորդ էր խօսել նորա հասարակական գաղափարի վերայ, բայց չասել որ կրթութիւն ասած բանի հետն անդամ չկայ նոցա մէջ՝ կը նշանակի մեղանչել ընդդէմ խղճի։ Նոցա միակ կրթարանը իւրեանց մըզկիթն է, որտեղ ամեն մի սոխտայ կամ միրզայ և կամ վերջապէս մի մոլայ ժողոված գլխին մի քանի մանուկներ, թափված յատակի վերայ խառնիճաղանճ ձայնով անդադար փրփրացնում է և այն տարվայ մի քանի մասերում։ Այնուհետև նոքա կրթված են, բայց ինչի մէջ...։ Շատ սարսափելի յայտութիւններում...

Նոցա բարձր և ազնուական դասը ուղարկում է իւր զաւակը արքունական ուսումնարան. որտեղ նա վայրիվերոյ կերպիւ մնացանում է մի անհաստատ և երերուն գաղափար, չը կամենալով օգուտ քաղել դորա ընդհանրապէս մատակարարող կրթութիւնից։ Նա դուրս է գալիս այնտեղից դուրս բերելով իւր հետ և մի ապճառեալ լեզու, որպէս թէ ռուերէն և ամենի առաջ պարծանքով կամենում է ցոյց տալ իւր հրաչալի գիտութիւնը։ Այս պիսեաւ, առաջ եկողները թէև յայտնապէս չեն ենթարկվում այն ընտանին սովորութեանը որ ունեն դոցա ստորին դասը, բայց մի այլ եղանակով նոցա զօրացուցիչ չարժառիթն են, և մի այլ դասի հարբստահարող խումբը։

Վաճառականութիւն ասածդ այստեղ միայն մանրավաճառութիւնն է, հայերի և թուրքերի մէջ առհասարակ, բայց վերջիններս առաւել ստոր են և այդ գործում, որոնց մեծագոյն մասը մրդավաճառ են (բաղկալ)։ Միայն մի քանի անհատներ հայերից ունեն հիմնաւոր առեւտուր, որոնք ստանում են վաճառելի նիւթերը Ցանկաստանից, Պարսկաստանից և Ռուսաստանի զանազան քաղաքներից—Մոսկվայից, Նիժնի վաճառափոխոցից, Թիֆլիզից և Բաքուից և այս նիւթերը սպառում են թէ իրեանց և թէ շրջապատող հայ և թուրք գիւղերի վերայ։

Ցիրապետող արհեստները սոքա են, գետակարութիւն, կոշկակարութիւն, դերձկութիւն, ոսկերչութիւն, թարմաչութիւն (ձուլողներ), պղնձագործութիւն, զինագործութիւն, թամբ և սարքագործութիւն (առաջ) դարբնութիւն և հիւսնութիւն (դուլգար և խառատ)։ Եւրոպական արհեստի տեսակից միայն գտնվում են Դերձակներ (պարտնոյ). ատաղձագործներ (ստալար) կոշկակար (սապոժնիկ), առհասարակ տնաս կերպով, խամոտ կարող, չվորնիկ և սայլագործ (պլոտնիկ)։ Եւ այս բոլոր արհեստաւորներն էլ հայեր են, փոքր բացառութեամբ հրէաների և այն դերձակներ (պարտնոյ) մէջ։

Թուրքերից արհեստաւորներ շատ քիչ են, քանի մի ձի պայտողներ (նալբանդ) հիւսն և միւսներից փոքր...։

Բայց մի արհեստ կայ Թուրք բնակիչների մէջ և այն մի քանի անհատի, որ շատ բարձր է իւր նշանակութեամբ, սա է չարբաբութիւն (մետաքսագործութիւն), որի վերայ առանձնապէս խօսելու գիտաւորութիւնս թողում եմ ուրիշ անդամի։

Թող ներեն ինձ իմ սիրելի հայրենակիցներս, որ ես մերժել եմ իմ չրթունքներից իւրեանց ցանկացած գովաբանութիւն, ճշմարիտ խօստովանում եմ երբ ես գտել եմ նոցա մէջ մի գովութեան արժանի լուր, չեմ ղլացել խնդրել նորա հրատարակութիւնը ի լուր հասարակութեան։ Բայց նոքա մասնաւոր երևոյթներ են, որ չեն կարող վերաբերել ընդհանրութեանը, իսկ ընդհանրութեան բոլոր բնակիչներին, վաճառական պօլիցիից անկախ, կարելոյն չափ մասնակցին և աշխատեն որ վերև ասած անօրէնութիւնը իսկութեամբ կատարուի։ Բնակիչներից ամեն մէկը թող իսկոյն և եւ իմաց տայ քաղաքային վարչութեանը եթէ տեսնի թէ էս անօրէնութիւնը չէ իրագործվում և եթէ վաճառական պօլիցիան թող վերակացութիւն է անում չարագործներին վերաբերեալ, որ գտած անկարգութեանցը և չարագործութեանցը վերջ տալու հարկաւոր հնարք գտնվի։

---

1) Գուցէ կարողանանք նոցա վերայ մի նամակագրութիւն կազմել։

2) Ցեղացիք ժիր և գործունեայ մարդիք են, ունեն երկաթի հանքեր և մեծ մասը երկաթագործութեամբ են պարապում ձմեռը։

3) Ուր կայ մասնաւոր հանք պղնձի։

4) Այստեղ բնակվում են Երևանից գաղթածների մի մասը և շատ քաջ և հիւրասէր են։

5) Ուր պատրաստվում է շիրը տեղացիների ձեռքով տեղական հողից։

6) Մշակի ընթերցողներին արդէն յայտնի են այն անախորժ ընտրութիւնները, որով մեր պատգամաւորների խումբը համարեայ գլխի վայր կործանելու կետին հասցրեց տեղական դպրոցը իւրեան կամակորութեամբ արհամարհելով հասարակութեան առաջադէմ դասը, որը փառաւոր մրցումներ ունեցաւ, թէ և յաղթվեց։ Յաղթվեց ասում եմ, որովհետև խանութներում ընտրվող, գաղթիկ դասին հաճելի և յաջորդին էլ հաճելի հոգաբարձաք պաշտօն վարելու ընտրվեցան, առաջարկվեցան և հաստատվեցան պղտոր ջրում ձուկը որսալու։

ՆԱՄԱԿ ԴԱՆԶԱԿԻՑ

Գանձակի շրջակայ հայ գիւղերը ոչա են։

Թուրակ-չայի վերայ-քաղաքից դէպի արևելք ընկնող ջերմ գաչաւարում գտնվված են Ղարադաղլու և Ջարգալար կամ Սարվեցիք ասված գիւղերը։ 1) Նոյն գետակի բարձրում նորա առաւել մեծ վտակի վերայ մի ձորամիջում գտնվում է Գեաաչէնը, որից հեռապէս դէպի արևմուտք քաղաքի Հարաւային բարձրութիւններով յառաջն են գալիս այս գիւղերը։ — Բաղդիկը, Սուլտը, Աբլանը Մուռուսը, Ոսկէ-անապասը, Պրաջուրը, Միրզիկը, Բանանցը, 2) Թաչարակը, Քարտասը, 3) Կրանցը, Շադաղ, Զովդասը, Նուղդարը 4) Փիրի 5) Գառնակերը, Բարաումը, Գուլամբարը, Ջաղիրը և Զարդախլուն։

Կամենալով խօսել միայն այս հայաբնակ գիւղերի վերայ, ես իմ նամակից բաց եմ հանել երկրքին գերմանական գաղթականները Դուխաբուռները և Գաղաբակը, ուր գտանվում է երևելի պղնձի հանքը 80 վերստ հեռի քաղաքից և պատկանում է եղբարց Սիմինոներին։

Գանձակու ազգայնակութիւնը բարմասեռ չէ։ Այստեղ բնակվում են միայն հայեր և թուրքեր, իսկ եթէ կան անհատներ բացառութիւններ, դորա կայացնում են շատ փոքր թվով ռուսներ և վրացիք, որոնք դիպվածով միայն այդտեղ բնակվելով տեղական բնակիչ լինել անդամ համարված չեն։

Սորա հայ բնակիչների թիւը հասնում է մինչև 1200-ի, որոնք սերտ կապով միացած են իրեանց մայրենի լեզուի հետ, թէև իրեանց դրացի լեզուին ես շատ հմուտ են։ Մեծագոյն մասը մեր հասարակութեան ապրում է հին ասիական ձևով՝ նոցա նիստ ու կացը հասարակ է և պարզ. հագուստի նորաձևութիւնը և կերակրի բազմազանութիւնը դեռ չէ մուտ գործել այստեղ և տեսնում յատակի վերայ տարածած մի քանի կտոր կապերաների և երբեմն գորգերի վերայ փառաւորապէս տափակ բազմում են ընտանիքի անդամները - ծերից մինչև մանուկը։ Իսկ կանայք թէև առանձին սենեակ չունեն, բայց բաւականանում են տան մի անկիւնում առաջատի միւս կողմը նահապետական կեանք վարելով, բացի ընտանիքի մեծ մօրից։ Վերջիններս արդէն կրցնում են իրեանց նշանակութիւնը բացառութիւն կազմող ուսումնականների հարուստների և ծառայողների ներգործութեամբ, և այդ իսկ պատճառով ոչա վերայ արհամարհութեամբ են նայում մեր նախապաչարված հնասէր պառաւները։

Ժողովուրդը շատ հաւատարիմ է դէպի իւր եկեղեցին և մանաւանդ դէպի նորա մի որ և է աւանդութիւնը, նա ջերմ և առատաձեռն է դէպի իւր ազգային բարեգործական մի որ և է նպատակը, բայց չափազանց կասկածամ և անհաւատ դէպի նորան գործադրող անձինքը։ Ա՛խ իսկ պատճառով մի կարևոր գործում ինքը—ժողովրդի այդ դասը—ինքնաբաւական կերպով գործին անհամապատասխանող անձինք խառնելով արդելք է լինում նորա յառաջադիմութեանը։ 6)

Նորա Պրոգիմնազիոն բաւական յուսով դէպի ինքն է գրաւել հասարակութեան ուշադրութիւնը, թէև իւր մանուկ գոյութեամբ չէր կարող նա զեռ ևս ցոյց տալ իւր նշանակութիւնը։ Ժողովուրդը առ հասարակ ձգտումն է ունենում դէպի մի որ և իցէ երևոյթ, բայց թէ ինչ է այդ բանը և ինչ օգուտ կարող էր քաղել նա այդ բանից դեռ ևս անգէտ է, միայն թէ նա յոյս ունի...։

Բայց ինչ է անում հոգևոր դպրոցը։ Նա իւր ծննդեան օրից մինչև այսօր միայն պահել է իւր գոյութիւնը, յաճախակի փոփոխվող և անկայուն գաղափարների տէր յաջորդների կառավարութեան ներքոյ, որոնք բացի մարդահաճութիւն պատվելուց և փառքի ծարաւը յագեցնելուց բոլոր միւս բաների համար անպիտան են։ Եթէ այս մասին իրաւասութիւններ պահանջողք կը լինեն, գուցէ կարողանանք նոցա հարցասիրութեանը բաւականութիւն տալ, բայց այժմ կրկնում եմ, որ, մեր հասարակութեան զարգացման այս շարժառիթը իւր բոլոր գոյութեամբ առանց օգտակար հետևանքի է գործել մինչև այսօր։ Ցնծենք այսուհետև, բայց այս այսուհետեը, ևս տխուր ապագայ է խոստանում մեզ եթէ այսպէս կը շարունակվի, ինչպէս որ կայ...։

Թուրք բնակիչների թիւը որ հասնում է 1800-ի առաւել բարձր է, բայց ոչ նշանակութիւնը. նա այն սովորական տիպն է ներկայացնում ընդհանրութեան առաջ, ինչ որ յատուկ է բոլոր ասիական ցեղերին, թէ և այստեղ աւելորդ էր խօսել նորա հասարակական գաղափարի վերայ, բայց չասել որ կրթութիւն ասած բանի հետն անդամ չկայ նոցա մէջ՝ կը նշանակի մեղանչել ընդդէմ խղճի։ Նոցա միակ կրթարանը իւրեանց մըզկիթն է, որտեղ ամեն մի սոխտայ կամ միրզայ և կամ վերջապէս մի մոլայ ժողոված գլխին մի քանի մանուկներ, թափված յատակի վերայ խառնիճաղանճ ձայնով անդադար փրփրացնում է և այն տարվայ մի քանի մասերում։ Այնուհետև նոքա կրթված են, բայց ինչի մէջ...։ Շատ սարսափելի յայտութիւններում...

Նոցա բարձր և ազնուական դասը ուղարկում է իւր զաւակը արքունական ուսումնարան. որտեղ նա վայրիվերոյ կերպիւ մնացանում է մի անհաստատ և երերուն գաղափար, չը կամենալով օգուտ քաղել դորա ընդհանրապէս մատակարարող կրթութիւնից։ Նա դուրս է գալիս այնտեղից դուրս բերելով իւր հետ և մի ապճառեալ լեզու, որպէս թէ ռուերէն և ամենի առաջ պարծանքով կամենում է ցոյց տալ իւր հրաչալի գիտութիւնը։ Այս պիսեաւ, առաջ եկողները թէև յայտնապէս չեն ենթարկվում այն ընտանին սովորութեանը որ ունեն դոցա ստորին դասը, բայց մի այլ եղանակով նոցա զօրացուցիչ չարժառիթն են, և մի այլ դասի հարբստահարող խումբը։

Վաճառականութիւն ասածդ այստեղ միայն մանրավաճառութիւնն է, հայերի և թուրքերի մէջ առհասարակ, բայց վերջիններս առաւել ստոր են և այդ գործում, որոնց մեծագոյն մասը մրդավաճառ են (բաղկալ)։ Միայն մի քանի անհատներ հայերից ունեն հիմնաւոր առեւտուր, որոնք ստանում են վաճառելի նիւթերը Ցանկաստանից, Պարսկաստանից և Ռուսաստանի զանազան քաղաքներից—Մոսկվայից, Նիժնի վաճառափոխոցից, Թիֆլիզից և Բաքուից և այս նիւթերը սպառում են թէ իրեանց և թէ շրջապատող հայ և թուրք գիւղերի վերայ։

Ցիրապետող արհեստները սոքա են, գետակարութիւն, կոշկակարութիւն, դերձկութիւն, ոսկերչութիւն, թարմաչութիւն (ձուլողներ), պղնձագործութիւն, զինագործութիւն, թամբ և սարքագործութիւն (առաջ) դարբնութիւն և հիւսնութիւն (դուլգար և խառատ)։ Եւրոպական արհեստի տեսակից միայն գտնվում են Դերձակներ (պարտնոյ). ատաղձագործներ (ստալար) կոշկակար (սապոժնիկ), առհասարակ տնաս կերպով, խամոտ կարող, չվորնիկ և սայլագործ (պլոտնիկ)։ Եւ այս բոլոր արհեստաւորներն էլ հայեր են, փոքր բացառութեամբ հրէաների և այն դերձակներ (պարտնոյ) մէջ։

Թուրքերից արհեստաւորներ շատ քիչ են, քանի մի ձի պայտողներ (նալբանդ) հիւսն և միւսներից փոքր...։

Բայց մի արհեստ կայ Թուրք բնակիչների մէջ և այն մի քանի անհատի, որ շատ բարձր է իւր նշանակութեամբ, սա է չարբաբութիւն (մետաքսագործութիւն), որի վերայ առանձնապէս խօսելու գիտաւորութիւնս թողում եմ ուրիշ անդամի։

Թող ներեն ինձ իմ սիրելի հայրենակիցներս, որ ես մերժել եմ իմ չրթունքներից իւրեանց ցանկացած գովաբանութիւն, ճշմարիտ խօստովանում եմ երբ ես գտել եմ նոցա մէջ մի գովութեան արժանի լուր, չեմ ղլացել խնդրել նորա հրատարակութիւնը ի լուր հասարակութեան։ Բայց նոքա մասնաւոր երևոյթներ են, որ չեն կարող վերաբերել ընդհանրութեանը, իսկ ընդհանրութեան վերայ պարծենալ կարելի էր այն ժամանակ՝ երբ նա կաշխատէր թափ տալ իրանից իրան օրը կանչող տգիտութեան մրուրը...։

Իմ միւս նամակս անշուշտ լինելու է քանի մի արհեստների վերաբերած նկատողութիւններ և բարձր դասի հարստահարութիւնը ստորին դասի վերայ։

Մաժակ։

Փետր. 1873 թ.

ՆԱՄԱԿ ՁԱՖԱԹԱԼԻՑ

Այս տարի յունվարի 26-ին այստեղ ներկայացրին հայերէն թատրոն „Էս էլ քի մ՝ցիքլութիւն“ հեղ. Մ. Տ. Գրիգորեանցի և հետն էլ 5 և 6 տեսիլներ „Դալալ Ղազոր“։ Ներկայացումն աջող էր։ Մախսը հանած զուտ եկամուտն էր մօտ 40 ռուբլի որ և բաժանվեցաւ աղքատ հայ գերդաստանաց։

Բարեկենդանի կիրակի գիշեր 9 ժամին հրացանի գնդակով խփեցին քաղաքիս պատգամաւոր Աւետիս Օհանեանցի եղբօր Օհանիսին, որ միւս օրը վախճանվեցաւ։ Այս հղեռնագործութիւնը չը բաւականանալով, թաղման թէ միւս գիշերը նրա ջեցելին գերեզմանից հանելով, շորերը հանել էին և իրան գետնի երեսին թողել։

Մարտի 16-ից վրա 17-ի գիշերը այստեղի հայոց եկեղեցուց գողացան մօտ 1200 մանեթէ արժողութեամբ խաչեր, բուրվառներ և այլ իրեղէններ։ Աշխատութեամբ տեղիս օկրուգի կառավարչի պ. Շոլկովնիկովի՝ գողերը (լեզգիք) գտնվեցան, որոց մօտ էր շորեղէնի մեծ մասը և արծաթեղէնից փոքր մասը։ Գողերից մինը բերդի պատից, որ մօտ 3 սաժէն բարձրութիւն ունի, թռչելով ուզում էր ազատի իր գլուխը։ Բերդից մօտ ¾ վերստ հեռաւորութեամբ զինուորներն հասան և սպանեցին։

Մարտի 24-ին ուրիշ կալանաւորներից երկը ուզում էին փախչել։ Մէկին բերդի պատից մօտիկ և միւսին բերդի պատի վրա սպանեցին, իսկ երրորդին բերդից մօտ մի վերստ հեռաւորութեամբ բռնեցին, բայց ընդվզանալու պատճառով վիրաւորեցին։

Մ. Քոչարեանց։

ՆԵՐԲԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր Գանձակի թղթակիցը գրում է մեզ՝ նոր հաղորդած էի մի քանի լուրեր, ի թիւս որոց և Դամերչու գիւղի բնակիչներից եօթ հոգւոյ սպանութիւնը։ Այժմ հաւաստի աղբիւրից լսում ենք, որ ճշմարիտ չէ եղած, այլ տարածուած աւազակների կատաղի կերպով այստեղ այնտեղ թափուելից, որոց համար այժմ լսում ենք, որ պ. Միրզոեվը ուղարկվելով՝ փախել են և անցել Արազի այն կողմը։

***

Լսումենք, որ քաղաքային վարչութենից նշանակված մասնաժողովը վճռել է՝ 1) վերցնել արվեստագործական ուսումնարանից գիշերօթիկ աշակերտներին և թողնել միայն երթեկներին, որք ուսումնարանից կը ստանան սնունդ (կիսապանսիօնէր), 2) ամենաչքաւորների համար կը լինի պատրաստական դասատուն, որտեղ կուսուցանեն կրօնք և թուաբանութիւն, 3) արուեստական պարապմունքը կը լինի առաւօտ մինչև 1 կամ 2 ժամ, 4) ճաշից յետոյ դասեր արուեստներին վերաբերեալ և մաթեմատիկա, իսկ կրօնքը և լեզուները չեն լինի։

***

Պետերբուրգից գրում են մեզ՝ ձեզ յայտնի է, որ Պետերբուրգի հայ-ուսանողներից բաւական ընկերները օգնութիւն են ստացել, բայց ուսում աւարտելուց և իրանց ապահովելուց յետոյ, նրանցից ոչ մինը ուղարկած չէ ուսանողութեանը մի կոպէկ անգամ։

***

Նոյն թղթակիցը գրում է մեզ՝ Հայ ուսանողներից մի քանիսը կամենում են թարգմանել դասական գրեանք ժողովրդական ուսումնարանների համար և տպել իրանց ծախսով։

***

«Մեղու Հայաստանի» լրագիրը յայտնում է, որ տիկիններից և օրիորդներից հրատարակվելու ամսագրի անունը կը լինի «Ընտանիք»։

***

Պետերբուրգից հաղորդում են մեզ որ ուսանողները սիրով լոեցին այն լուրը որ հայուհիները պիտի մի ամսագիր հրատարակեն Թիֆլիսում և նրանցից մի քանիսը կամենում են ամսագրի մշտական օգնականներ լինել իրանց աշխատութենով։

***

Ներսիսեան Հայոց Ազգային-Հոգևոր Դպրոցի Հոգաբարձութիւնը, պարտաւորութիւն համարելով